

TÁC ĐỘNG CỦA CÁCH MẠNG CÔNG NGHIỆP 4.0 Đối với đời sống gia đình hiện nay

■ ThS. Nguyễn Thị Bình
Đại học Sư phạm Kỹ thuật Vinh

Công nghệ đang tác động mạnh mẽ đến đời sống văn hóa gia đình - một bộ phận quan trọng của văn hóa dân tộc, yếu tố cơ bản để xã hội phát triển ổn định. Những thành tựu công nghệ đã tạo ra sự chuyển đổi từ tương tác trực tiếp sang tương tác gián tiếp một cách nhiều hơn, qua đó làm thay đổi nhiều giá trị văn hóa cơ bản của gia đình. Để phát triển văn hóa gia đình một cách phù hợp, lành mạnh thì cần phải tìm hiểu và đưa ra những định hướng đúng đắn trước những tác động của cách mạng công nghiệp 4.0.

1. Công nghệ làm thay đổi cách thức tương tác trong các quan hệ gia đình

Cuộc cách mạng công nghiệp lần thứ tư (còn gọi là cuộc cách mạng công nghiệp 4.0) dựa trên nền tảng công nghệ số, hệ thống dữ liệu lớn và nhiều nhân tố quan trọng khác đã và đang tác động mạnh mẽ và toàn diện đối

với đời sống văn hóa xã hội của hầu hết các quốc gia trên toàn thế giới. Ở Việt Nam, cuộc cách mạng công nghiệp 4.0 đang phát triển mạnh mẽ và ảnh hưởng sâu rộng đến cuộc sống con người. Cách mạng công nghiệp 4.0 đã làm thay đổi nhiều mối quan hệ trong gia đình - vốn là nhân tố quan trọng nhất của văn hóa gia đình, từ quan hệ yêu đương,

Công nghệ đang tác động mạnh mẽ đến đời sống văn hóa gia đình

quan hệ hôn nhân đến các mối quan hệ cơ bản trong gia đình đều có những thay đổi nhanh chóng. Trong đó, nổi bật nhất và dễ nhận biết nhất là các quan hệ gia đình đang chuyển đổi từ tương tác trực tiếp sang tương tác gián tiếp nhiều hơn qua các ứng dụng công nghệ số.

Yêu đương là giai đoạn tiền hôn nhân, là bước đệm quan trọng để hình thành gia đình và là mối quan hệ cốt lõi trong văn hóa gia đình. Trước đây, khi công nghệ thông tin chưa phát triển, công nghệ số chưa xuất hiện và mạng xã hội chưa phổ biến thì quan hệ hôn nhân dựa vào các tương tác trực tiếp. Trai gái yêu nhau chủ yếu gặp nhau trực tiếp để trò chuyện, tìm hiểu lẫn nhau. Sau đó, khi quyết định đến với nhau thì mới để hai gia đình gặp gỡ rồi đại diện hai dòng họ tiếp xúc và đồng ý với nhau. Cứ như vậy mà mối quan hệ hôn nhân được hình thành và tạo ra gia đình mới. Hiện tại, việc tương tác trực tiếp vẫn giữ vai trò quan trọng. Nhưng sự tương tác gián tiếp qua mạng xã hội đang dần trở thành nhân tố quan trọng trong quan hệ yêu đương. Nếu trước đây, hoặc qua mai mối mà trai gái mới gặp nhau, biết nhau để đi đến với nhau, hoặc cũng là ở gần nhau, cùng làng cùng xã, có biết đến nhau rồi gặp nhau để tìm hiểu, thì nay đã khác. Qua công nghệ số và mạng xã hội, nam nữ tìm hiểu nhau một cách thuận tiện và phổ biến qua những tương tác gián tiếp. Công nghệ số đã tạo ra nhiều mạng xã hội khác nhau, qua đó, tạo ra những không gian mới để các bạn trẻ có thể tương tác, tiếp cận và trò chuyện với nhau. Khi họ có quan hệ yêu đương với nhau thì cũng nhờ mạng xã hội mà tần suất tương

tác, trò chuyện nhiều hơn, thuận lợi hơn, là điều kiện để hiểu về nhau hơn và vun đắp tình cảm bền chặt hơn. Trường hợp cảm thấy không hợp nhau thì họ cũng tìm đến sự lựa chọn phù hợp hơn một cách dễ dàng hơn. Ngày nay, nhiều đôi trai gái yêu đương qua các mạng xã hội. Nhiều diễn đàn ghép đôi, tìm người yêu, tìm bạn đời... xuất hiện và ngày càng phổ biến trên các mạng xã hội. Không ít người đã tìm thấy bạn đời của mình từ những diễn đàn này, nhưng cũng khá nhiều cặp vợ chồng chỉ cưới nhau được một thời gian ngắn đã ly hôn vì chưa thật sự hiểu nhau. Yêu đương qua mạng xã hội trở nên phổ biến trong giới trẻ, thì cũng là một sự lo ngại đối với những người làm cha làm mẹ.

Trong quan hệ giữa các thành viên trong gia đình cũng có nhiều thay đổi trong bối cảnh công nghệ 4.0. Các thành viên trong gia đình tương tác trực tiếp với nhau khi ở gần nhau, nhưng sự tương tác gián tiếp đang trở nên phổ biến hơn. Thứ nhất là vì hiện tại, các thành viên trong gia đình ở cách xa nhau nhiều hơn. Nhiều thành viên phải đi làm ăn xa nhà, đi học tập ở các nơi khác nên ít ở cùng gia đình hơn. Rồi ngay cả khi ở với nhau thì do nhu cầu công việc nên cũng có ít thời gian ở cạnh nhau hơn. Cả cha mẹ và con cái đều như vậy. Rồi quan hệ vợ chồng cũng thế. Có những cặp vợ chồng bận rộn thì chỉ gặp nhau vào đêm, hoặc thêm bữa ăn tối, còn bữa sáng bữa trưa lại không ăn cùng nhau. Thời gian họ ở cơ quan làm việc còn nhiều hơn ở nhà. Quan hệ cha mẹ với con cái cũng vậy. Cha mẹ bận làm việc thì con cái lại bận học hành. Học ở trường rồi học thêm, học bán trú, nội trú... vì nhiều hình thức khác nhau mà việc tiếp xúc trực tiếp giữa các thành viên trong gia đình ngày càng ít hơn. Do vậy, sự tương tác trực tiếp giảm dần và tương tác gián tiếp tăng lên. Vợ chồng, rồi cha mẹ với con cái thường xuyên trò chuyện với nhau qua điện thoại, qua mạng xã hội nhiều hơn. Có nhiều khi, cùng trong nhà nhưng không gặp nhau hay gọi tên nhau mà nhắn qua điện thoại. Từ tầng dưới với tầng trên cũng liên hệ bằng điện thoại. Từ trong bếp với ngoài nhà cũng bằng điện thoại. Ngay cả khi gia đình có điều kiện

để sum họp với nhau bên bàn ăn hay cùng ngồi uống nước, mỗi người cũng tập trung vào chiếc điện thoại của mình. Đó là một hiện trạng mà nhiều người đang lo lắng cho các mối quan hệ xã hội nói chung và quan hệ gia đình nói riêng hiện nay. Người ta lo sợ điện thoại, công nghệ số và mạng xã hội sẽ làm cho con người ta nhạt nhẽo hơn, ít tình cảm với nhau hơn.

2. Công nghệ làm thay đổi một số giá trị văn hóa gia đình

Trước hết là trong quan hệ vợ chồng, nhiều giá trị gia đình liên quan đã thay đổi nhanh chóng. Vợ chồng là quan hệ cơ bản trong gia đình, nhưng quan hệ vợ chồng luôn gắn với công việc, với sinh kế của gia đình. Bởi xét cho cùng, nếu không giải quyết được vấn đề sinh kế thì gia đình cũng sẽ đối diện với sóng gió. Trong xã hội hiện đại, cơ cấu công việc thay đổi nhanh chóng. Người ta phải đến văn phòng để làm việc nhiều, rồi phải gặp gỡ nhiều người, từ đồng nghiệp đến đối tác để xử lý công việc. Vậy nên thời gian để dành cho gia đình ngày càng eo hẹp hơn. Nói chung, người ta phải dành ít nhất là hơn 12 giờ đồng hồ cho công việc và những vấn đề khác ngoài xã hội, nên quỹ thời gian dành cho gia đình của họ vô cùng ít ỏi. Nhiều cặp vợ chồng đi làm về đến nhà cũng chỉ kịp nhìn mặt nhau rồi đi ngủ. Họ

may có công việc gì cần thiết thì vợ chồng trao đổi nhanh với nhau, ít dành thời gian để chia sẻ những vui buồn hàng ngày với nhau. Thời gian ở nhà đã ngắn lại phải lo nấu nướng, ăn uống, nếp dọn nhà cửa nên sự tiếp xúc với nhau lại càng ít thêm.

Trong quan hệ vợ chồng thì vấn đề tình dục cũng giữ vai trò quan trọng. Nhưng quan niệm về tình dục cũng đang thay đổi, gia đình hay quan hệ vợ chồng không còn sự độc quyền về tình dục thì nhiều hệ quả tất yếu xảy ra. Trước hết là sự tan vỡ gia đình khi tỷ lệ ly hôn ở giới trẻ đang ngày càng tăng lên nhanh chóng. Cùng với đó là số người lựa chọn cuộc sống độc thân, đơn thân ngày càng nhiều hơn. Bởi theo họ, nếu gia đình chỉ tập trung vào nhu cầu kinh tế thì họ không cần thiết vì họ vẫn thu xếp công việc và đảm bảo kinh tế nên muốn sống tự do hơn. Nếu cơ cấu việc làm vẫn không thay đổi thì trong khoảng vài ba thập kỷ nữa, chúng ta sẽ phải chứng kiến một cuộc khủng hoảng thật sự từ đời sống gia đình khi mà số người ly hôn, số

Những “công dân toàn cầu” ngày càng đông lên với những giá trị văn hóa hoàn toàn mới

người độc thân và đơn thân tăng lên, bên cạnh đó là sự mai một của những kỹ năng chăm sóc con trẻ cũng như sự mất mát của nhiều giá trị tốt đẹp của gia đình.

Thứ hai là quan hệ cha mẹ và con cái, mối quan hệ cốt lõi của gia đình, cũng đang thay đổi nhanh chóng. Nói đến quan hệ giữa cha mẹ với con cái là quan hệ tình cảm, chăm sóc, yêu thương và bảo vệ. Trong đó, chăm sóc và dạy dỗ con cái là trách nhiệm, là giá trị văn hóa nền tảng của gia đình. Trong thời đại công nghệ, mọi thứ đều có thể thay đổi. Ngay cả việc chăm sóc con cái trong các gia đình hiện nay cũng có nhiều điểm khác trước. Không thể phủ nhận với sự phát triển của khoa học và công nghệ, trẻ em ngày càng được chăm sóc chu đáo hơn cả về vật chất lẫn tinh thần. Tỷ lệ tử vong ở trẻ em giảm xuống nhanh chóng, các căn bệnh thường gặp ở trẻ cũng được hạn chế đến mức tối đa. Tuy nhiên, sự phát triển của công nghệ, đặc biệt là sự xuất hiện của các trang thiết bị công nghệ trong đời sống hàng ngày cũng ảnh hưởng đến việc chăm sóc con cái trong các gia đình. Nhất là khi những người làm bố, làm mẹ quá lạm dụng vào các trang thiết bị công nghệ này trong việc chăm sóc, nuôi dạy con.

Việc cho con ăn là vấn đề quan trọng nhất trong việc chăm sóc trẻ. Hầu hết các cặp vợ chồng đều công nhận rằng trong việc chăm sóc con hiện nay, khó khăn lớn nhất chính là việc cho con ăn. Đặc biệt là đối với giai đoạn trẻ dưới 3 tuổi. Phần lớn các cháu ở độ tuổi này đều lười ăn và bố mẹ phải dùng nhiều phương pháp, biện pháp. Trong đó, phổ biến như bật điện thoại cho con xem quảng cáo, nghe hát; bật máy tính hoặc tivi cho xem hoạt hình hay các chương trình bé thích; đưa các loại đồ chơi ra để dỗ; bế con dạo chơi để dỗ cho bé ăn. Hầu hết các bà mẹ đều cho rằng phải dùng nhiều cách, tuy nhiên mức độ lựa chọn các phương pháp lại khác nhau.

Việc ru con ngủ hiện nay cũng trở nên khó khăn

hơn đối với các vợ chồng trẻ. Ngày trước, trẻ em được lớn lên trong tiếng ru êm đềm của bà, của mẹ. Nhưng hiện nay, những tiếng ru đang dần đi vào dĩ vãng, thay vào đó là bao nhiêu cách thức khác nhau để cho bé ngủ. Các bà mẹ hiện nay rất ít người biết hát ru con, họa may chỉ hát vài câu à ời cho con nghe. Để cho con ngủ nhanh, bố mẹ thường lựa chọn sử dụng các đồ công nghệ như điện thoại, máy tính hoặc bế đi dạo chơi.

Trong việc dạy con học tập, các ông bố, bà mẹ cũng có sự lạm dụng trang thiết bị công nghệ. Thay vì trực tiếp dạy con học hay gợi mở trí tò mò, niềm đam mê, động viên con học hành thì nhiều bố mẹ lấy các chương trình trên các thiết bị công nghệ làm phần thưởng để cho con chăm chỉ học tập hơn. Chính các ông bố, bà mẹ còn đặt ra điều kiện khi con học bài tốt hay học xong bài thì sẽ được chơi các trang thiết bị công nghệ theo ý mình. Tùy vào độ tuổi và chương trình học, nhưng do vừa không có nhiều thời gian để dạy con học bài, vừa lười trong việc theo sát việc học của con và cả việc không đủ tri thức để dạy con nên các ông bố, bà mẹ đã vô ý đẩy mục tiêu học tập của con cái sang một hướng khác. Khi bố mẹ bảo một đứa bé viết xong bài, tô xong các chữ hay làm xong các bài tập thì sẽ được chơi điện thoại hay xem hoạt hình thì sẽ làm cho con cái đặt mục tiêu của việc học không phải là nhận thức, tiếp thu kiến thức mới mà là thỏa mãn nhu cầu xem, chơi các trò chơi hay các chương trình trên điện thoại, máy tính, tivi.

Những phân tích ở trên cho thấy các ông bố, bà mẹ trẻ đang lạm dụng thiết bị công nghệ vào việc nuôi dạy con. Và sự lạm dụng đó cũng gây nên nhiều hậu quả khác nhau. Quan trọng nhất là nó tạo ra những phản xạ

có điều kiện không tốt đối với trẻ con như khi nghe đúng bản nhạc thì mới chịu ăn cơm, hay khi xem đúng chương trình thì mới đi ngủ, phải đáp ứng yêu cầu về các trò chơi, các chương trình yêu thích thì mới chịu học bài... Bố mẹ lạm dụng công nghệ để thay sức lao động của mình nhưng cũng làm cho tình cảm bố con, mẹ con thiếu khăng khít hơn, và về lâu dài có thể đẩy con vào nhiều tình trạng không tốt cho sức khỏe và tinh thần. Theo nghiên cứu của các nhà tâm lý học thì việc lạm dụng những thiết bị công nghệ trong việc nuôi dạy con như vậy sẽ làm cho trẻ dễ mắc nhiều bệnh, trong đó đặc biệt là bệnh trầm cảm, tự kỷ ở trẻ con. Không chỉ vậy, chính việc sử dụng quá nhiều trang thiết bị công nghệ cũng gây ra những xung đột, bất hòa trong gia đình. Những điều đó đòi hỏi những người làm bố làm mẹ, dù bận rộn thế nào thì cũng phải dành thời gian để chăm sóc con cái vì chẳng có trang thiết bị công nghệ nào thay thế được tình yêu thương mà bố mẹ dành cho con.

Tóm lại, trong cuộc sống gia đình, những mối quan hệ cơ bản như chồng - vợ, cha/mẹ - con, anh/chị - em cũng có những thay đổi nhất định. Trong quan hệ vợ chồng, giá trị chung thủy vẫn được coi trọng nhưng bên cạnh đó nó không còn quá khắt

khe như trước. Quan hệ hôn nhân và tình dục ngày càng có sự độc lập nhất định. Nếu như trước đây, tình dục gắn liền với hôn nhân thì nay, những quan hệ tình dục ngoài luồng, ít gắn với quan hệ hôn nhân đang trở nên phổ biến hơn. Điều này cũng làm cho quan hệ vợ chồng có những biểu hiện mới, lỏng lẻo hơn và hệ quả là tỷ lệ ly hôn ngày càng tăng lên cao hơn. Quan hệ giữa cha/mẹ với con cái cũng không còn quá gần gũi thân thiết như trước khi mà cha mẹ gần gũi và lắng nghe con nhiều hơn thay vì áp đặt như trước. Con cái cũng suy nghĩ, lựa chọn lối sống, hướng đi một cách chủ động hơn và dựa nhiều vào bản thân hơn. Những “công dân toàn cầu” bắt đầu xuất hiện và ngày càng đông lên với những giá trị văn hóa hoàn toàn mới. Quan hệ anh chị em trong gia đình cũng ngày càng trở nên độc lập hơn.

3. Định hướng giá trị gia đình trong bối cảnh cách mạng công nghệ 4.0

Trước hết, thiết nghĩ phải kiến tạo và tôn trọng giá trị bình đẳng trong gia đình. Trước đây, các gia đình có thể trọng nam khinh nữ,

Cần xem nhân tố công nghệ 4.0 như là một phương tiện để kiến tạo các giá trị văn hóa trong gia đình

làm cho vị thế của người phụ nữ gặp nhiều thua thiệt. Nhưng hiện tại, từ những cuộc đấu tranh bình đẳng giới, đấu tranh cho quyền của người phụ nữ và trẻ em gái, vị thế của người phụ nữ đã được cải thiện hơn nhiều. Tuy vậy, trong nhiều gia đình, sự bất bình đẳng vẫn chưa được khóa lấp. Ngay từ trong trứng nước, những “bé gái” đã bị coi nhẹ hơn “bé trai”, nó thể hiện ở việc sàng lọc, lựa chọn giới tính con cái của các cặp vợ chồng. Rồi tư tưởng có con trai để nối dõi vẫn còn phổ biến ở nhiều người, nhất là vùng nông thôn. Sự bất bình đẳng kéo theo nhiều hệ lụy khôn lường. Để thay đổi cần phải xây dựng và trân trọng giá trị bình đẳng trong gia đình. Công nghệ giúp cho phụ nữ giải quyết được nhiều vấn đề liên quan đến kinh tế và thu nhập. Họ có thể đi làm ở các cơ quan, doanh nghiệp, cũng có thể ở nhà buôn bán online hay làm những việc khác, vẫn chăm lo cho con cái nhưng vẫn tạo ra thu nhập. Rồi ở các cơ quan, quyền lực của phụ nữ cũng được nâng lên, giúp cho vị thế xã hội của họ được coi trọng hơn. Đó là cơ sở để đề cao giá trị bình đẳng trong đời sống văn hóa gia đình. Và cần phải xây dựng các tiêu chí, các thiết chế cụ thể hơn trong việc tôn trọng giá trị bình đẳng trong văn hóa gia đình như là một chỉ tiêu đánh giá về gia đình văn hóa.

Thứ hai là vun đắp giá trị của tình yêu thương trong gia đình. Hơn hết, trong gia đình, tình yêu thương là giá trị quan trọng bậc nhất. Dù lựa chọn mô hình gia đình nào, lựa chọn giá trị văn hóa nào thì cũng phải dựa vào tình yêu thương. Gánh nặng về kinh tế đang tạo ra sức ép lớn đối với các cặp vợ chồng trẻ. Họ cũng phải đối diện với nhiều sự thay đổi về văn hóa gia đình. Nhưng hơn hết, họ phải khẳng định được tình yêu thương trong gia đình. Không phải ai cũng may mắn để kiếm được nhiều tiền và quyết định vấn đề kinh tế. Cũng không phải khi nào người ta cũng có đủ điều kiện để lựa chọn những giá trị văn hóa phù hợp với gia đình mình. Nhưng tình yêu thương là thứ mà vợ chồng, cha mẹ, con cái được phép lựa chọn, là đặc ân mà tạo hóa ban

cho mọi con người. Từ tình yêu thương của vợ chồng dành cho nhau, của cha mẹ dành cho con cái, của anh chị em trong gia đình cùng chia sẻ, người ta sẽ tìm ra được những giá trị văn hóa hài hòa cho chính gia đình mình. Đó là giá trị tình cảm gia đình, giá trị của tình yêu thương.

Thứ ba, để xây dựng hai giá trị văn hóa gia đình cốt lõi phía trên, cần xem nhân tố công nghệ như là một phương tiện để kiến tạo các giá trị văn hóa trong gia đình. Công nghệ đã giúp cho các bạn trẻ có điều kiện để tương tác, tìm hiểu nhau nhiều hơn và đi đến với nhau một cách thuận lợi hơn. Công nghệ cũng giúp các thành viên trong gia đình vượt qua các khoảng cách không gian, thời gian để tương tác với nhau nhiều hơn, chia sẻ với nhau nhanh hơn và gắn bó chặt chẽ với nhau hơn. Dù có những tác động tiêu cực nhưng không thể phủ nhận công nghệ 4.0 đang tạo điều kiện cho văn hóa gia đình phát triển tốt hơn. Vấn đề là cách thức tiếp cận của mỗi người sao cho phù hợp. Sử dụng công nghệ số, mạng xã hội một cách phù hợp để vun đắp tình yêu thương, xây dựng hạnh phúc gia đình thì nó sẽ là một phương tiện, công cụ hữu ích, và ngược lại, nếu sử dụng nó không phù hợp và thiếu trách nhiệm thì sẽ biến nó thành tác nhân phá tan hạnh phúc gia đình. Về mặt xã hội, công nghệ cũng là phương tiện để kiểm soát các hành vi bạo lực gia đình một cách hiệu quả. Nó góp phần phát hiện và trừng phạt những hành vi bạo lực. Chính vì vậy mà cần phải phát huy những khía cạnh tích cực của cách mạng công nghiệp 4.0 vào phát triển văn hóa gia đình hiện nay./.